

DE INVLOED VAN WERKENDE MOEDERS OP HET WELZIJN VAN MIDDELBARE SCHOLIEREN¹

Mieke van Doornik en Jaap Dronkers

Working mothers and the well-being of children in Dutch secondary education
Until recently the occupation and the level of education of the father and also the level of education of the mother were used to indicate parental social class and to measure the importance of class for the educational attainment of their children. This is now outdated since large numbers of mothers have joined the labour force while raising their children. Earlier Dutch research showed that the occupational status of the mother has a significant and independent effect on the educational attainment of her children. In this article we analyse the effect of working hours and occupational group of the mother on the well-being of pupils in Dutch secondary education (drugs-use, illness, violence & crime, psychic well-being, educational success, suicidal thoughts), controlled for other characteristics of the pupils and parents. The number of working hours does not affect the well-being of these pupils, either negatively or positively. Some occupations have positive effects (agrarian occupations; higher employee), while other have some negative effects (own business or shop), but the majority of the female occupations does not significantly affect the well-being of the pupils compared to that of pupils whose mothers are house-wives.

Sinds de jaren zestig is de interesse in de relatie tussen werk en zorg sterk toegenomen. Dit hangt samen met het stijgend percentage vrouwen dat deelneemt aan het arbeidsproces. Tussen 1900 en 1960 schommelde de arbeidsparticipatie van vrouwen tussen 15 en 64 jaar tussen de 25 en 29%. In 1992 is dit percentage gestegen tot 57%. Dit betekent een verdubbeling van het aantal werkende vrouwen in vergelijking met de eerste helft van deze eeuw. Daarbij lijkt de groei van de vrouwelijke beroepsbevolking met name door gehuwde vrouwen te zijn gerealiseerd. Kijken we naar het percentage gehuwde vrouwen tussen 15 en 64 jaar met een betaalde baan, dan is dit tussen 1960 en 1990 gestegen van 7% naar 47%. Nog steeds stoppen anno 1997 veel vrouwen met werken wanneer er kinderen komen, maar dat percentage is duidelijk afgenomen. Van de vrouwen die eind jaren zeventig hun eerste kind kregen, bleef 9% doorwerken en eind jaren 80 is dit 29%. Van de vrouwen met kinderen werkt in 1990 41% (Lippe, Dam en Ganzeboom, 1995).

In Nederland concentreert de discussie over de relatie tussen zorg en werk zich vooral op de situatie van de werkende moeder: het bestaan van een dubbele belasting die voortvloeit uit de combinatie van werk en zorg en de belemmeringen in de loopbaan als gevolg van deze combinatie krijgen daarbij de meeste aandacht. Maar de combinatie van werk en zorg door een moeder kan ook gevolgen hebben voor haar kinderen. Daaraan wordt in Nederland minder aandacht

besteed dan bijvoorbeeld in de Verenigde Staten, waar het debat over 'family values' zich onder meer toespitst op de mogelijke negatieve gevolgen van het buitenshuis werken van moeders. Kinderen zouden nadelige effecten ondervinden van het buitenshuis werken door hun moeder, omdat deze te weinig aandacht aan de opvoeding van haar kinderen zou kunnen besteden. Deze nadelige gevolgen zouden niet alleen voorkomen in eenoudergezinnen, maar ook in gezinnen waarin beide ouders buitenshuis werken.

Enkele jaren geleden werd in Nederland de arbeidsplicht ingevoerd voor vrouwen die geboren zijn in of na 1972. Deze regelgeving houdt in dat vrouwen sollicitatieplichtig zijn als ze op de bijstandswet aangewezen zijn. Ontheffing van deze plicht geschiedt alleen als een vrouw de zorg heeft over een kind in de leeftijd tot 5 jaar. De overheid heeft met de aanname van deze wet gebroken met het beeld van de moeder als degene die primair verantwoordelijk is voor de zorg voor de kinderen. Maar tegelijkertijd heeft de Nederlandse overheid door de aanname van deze wet verondersteld dat er voldoende opvang is voor kinderen ouder dan 5 jaar, hetzij door de partner of familie, hetzij door private of publieke voorzieningen. Deze Nederlandse regelgeving veronderstelt dus geen grote spanningen tussen werk en zorg.

In dit artikel onderzoeken wij het effect van het buitenshuis werken door moeders op het welzijn van middelbare scholieren. Wij onderzoeken het welzijn en niet alleen de schoolloopbaan van de middelbare scholieren, omdat wij

van mening zijn dat succes op school niet de enig mogelijke factor is in het leven van een middelbare scholier die door het werken van moeders beïnvloed kan worden. Er is een breder scala aan indicatoren waaruit men kan afleiden of bepaalde achtergrondkenmerken een positieve of negatieve invloed hebben op de levenskansen van een kind. Wij plaatsen die indicatoren, die ook onderlinge samenhang kunnen vertonen, onder de noemer 'welzijn'.

Wij zijn alleen het effect van werken door de moeder op het welzijn van middelbare scholieren nagegaan en niet het effect van werken door de vader, omdat de spanning tussen werk en zorg vaker ter discussie wordt gesteld naar aanleiding van het werken door de moeder dan naar aanleiding van het werken door de vader. Hoewel wij het niet met deze visie eens zijn, is het niet de bedoeling van dit artikel deze normativiteit zelf te problematiseren. Het doel van dit artikel is juist de vigerende oordelen over werkende moeders te onderzoeken en op waarheidsgehalte te toetsen.

Bestaand onderzoek naar de effecten van moeders werk op kinderen

Tot nu toe zijn de effecten van het werk van de moeder voor haar gezin langs drie lijnen onderzocht: sociaal-economische positie van het gezin als geheel, effect op de schoolloopbaan van de kinderen en effect op het welzijn van de kinderen. Ons onderzoek sluit aan bij deze laatste onderzoekslijn. Eerst zullen we beide andere kort presenteren.

In het huidige stratificatie-onderzoek (zie voor een recent overzicht Dronkers en Ultee, 1995) staan de arbeid van de vader en de sociale gevolgen daarvan voor zijn gezin (inclusief zijn kinderen: intergenerationale mobiliteit) nog steeds centraal. Hoewel de belangstelling binnen dit stratificatie-onderzoek voor de arbeid van de moeder groeit, is er op dit punt nog steeds een achterstand (Lippe, Dam & Ganzeboom, 1995). Daarom biedt dit wetenschappelijk onderzoek over maatschappelijke ongelijkheid nog steeds weinig inzicht in het effect van buitenshuiswerkende moeders op de sociale positie van het gezin in zijn geheel. In de jaren tachtig was er sprake van een oploeiende discussie over het effect van de arbeid van de vrouw op de sociaal-economische positie van het gezin als geheel. De conventionele visie stond hierin tegenover de feministische visie. De conventionele, die onder andere worden vertegenwoordigd door Goldthorpe (1983, 1984) en Erikson en Goldthorpe (1992), hebben met empirisch onderzoek aangetoond dat het werken van moeders buitenshuis geen principiële bijdrage levert aan de sociaal-economische positie van haar gezin. De feministische visie wordt echter ook ondersteund door empirisch onderzoek. Onderzoekers hebben aangetoond dat het werken door vrouwen buitenshuis juist wel een principeel effect heeft op de sociaal-economische positie van haar gezin, en dat dit effect min of meer vergelijkbaar is met het effect dat het werken van de man oplevert.

Uit Amerikaans onderzoek van Kalmijn (1994) blijkt dat de maatschappelijke status van het beroep van de moeder

een substantieel effect heeft op het schoolsucces van de kinderen. Dit effect is onafhankelijk van, en even sterk als, de invloed van het beroep van de vader in tweeverdienersgezinnen. Het effect is vooral positief als de moeder een beroep heeft dat een hoge status heeft. De analyses van Kalmijn laten zien dat de invloed van moeders beroep in alle stadia van de schoolloopbaan merkbaar is. De beroepsstatus van moeders is in deze Amerikaanse studie even belangrijk als de status van vaders beroep. Volgens Kalmijn hebben kinderen van ouders die beiden beroepen met een hoog maatschappelijke prestige uitoefenen betere kansen om goed in het onderwijs te presteren, doordat de ouders ten eerste zorgen voor een (hoog) inkomen, ten tweede meer cultureel kapitaal overdragen en ten derde hogere verwachtingen koesteren van hun kinderen.

Parcel en Menaghan (1994) hebben in Amerikaans onderzoek een interactie ontdekt tussen de effecten van het beroep van twee werkende ouders op het welzijn van hun kinderen. Als twee ouders in het gezin werken, dan wordt het effect van het beroep van de ene ouder op het welzijn van hun kinderen versterkt of verzwakt door het beroep van de andere ouder. Het effect van de hoogte van het loon van de moeder op het welzijn van hun kinderen, dat significant en steeds positief is, wordt mede bepaald door het aantal uren dat de vader werkt. Als vader fulltime werkt is het positieve effect van moeders uurloon het sterkst. Als de vader minder dan fulltime werkt bepaalt vooral de hoogte van het uurloon van de vader het (positieve) effect van moeders uurloon. Als de vader minder dan fulltime werkt en een laag uurloon verdient wordt het positieve effect van moeders uurloon teniet gedaan. Als vader minder dan fulltime werkt maar een hoog uurloon verdient, dan compenseert dit hoge uurloon het minder werken en wordt het positieve effect van moeders uurloon niet kleiner. Aangezien Parcel en Menaghan zich uitsluitend richten op kinderen van buitenshuis werkende moeders, kunnen zij geen antwoord op de vraag geven of werken op zich positieve of negatieve gevolgen voor het kind heeft. In dit onderzoek trachten wij dat wel te doen.

Ook in Nederland is getracht vast te stellen wat het afzonderlijke effect is van het werk van de moeder op de schoolloopbaan van de kinderen, al zijn er slechts drie studies naar verricht (Dronkers, 1987, 1992; Schrasser, 1990). Deze studies laten zien dat het buitenshuis werken van moeder op zich geen negatief effect heeft op het bereikte onderwijsniveau van haar kinderen. Er werd echter ook geen positief effect gevonden. De verklaring voor het afwezig zijn van enig significant effect ligt in het feit dat het onderscheid wel/niet werken voor Nederland te grof is. Daarvoor zijn twee redenen aan te geven: op de eerste plaats werken moeders in Nederland nauwelijks fulltime buitenshuis. Dit in tegenstelling tot onder andere de Verenigde Staten en sommige Scandinavische landen. Op de tweede plaats werden binnen de groep werkende moeders de beroepen met een positief effect op het onderwijssucces van de kinderen gecompenseerd door de beroepen met een negatief effect op het onderwijssucces

van de kinderen. Daardoor is het uiteindelijke effect van het buitenshuis werken nihil. Uit de studies bleek dat het niveau van het werk van de moeder wel degelijk effect heeft op de schoolloopbanen van de kinderen. Hiermee is het dilemma over wel/niet werken achterhaald. De discussie over de vraag naar het effect van het werk van de moeder op de ontwikkeling van de kinderen zou zich moeten richten op de vraag hoeveel uren moeder werkt en op de beroepsgroep waarbinnen de moeder werkzaam is. In tegenstelling tot de drie genoemde Nederlandse studies kijken wij nu niet alleen naar schoolsucces, maar ook naar het welzijn van de middelbare scholieren.

Hypothesen

Op grond van het al of niet werken van de beide ouders zouden verschillende combinaties gevormd kunnen worden. Niet-werkende vaders, parttime werkende vaders en fulltime werkende vaders zouden gecombineerd kunnen worden met niet-werkende moeders, parttime werkende moeders en fulltime werkende moeders. In dit onderzoek hebben wij niet daarvoor gekozen, maar beperken wij ons tot middelbare scholieren met fulltime werkende vaders gecombineerd met verschillende categorieën werkende moeders en met niet buitenshuis werkende moeders. Deze inperking vloeit voort uit onze wens om enerzijds te voorkomen dat gevonden effecten toegeschreven zouden kunnen worden aan (gedeeltelijke) werkloosheid van de vader in plaats van aan het werken van de moeder, en anderzijds om te voorkomen dat bepaalde effecten van het werken van de moeder afgezwakt of versterkt worden doordat de vader parttime werkt en dus veel thuis is en dus de zorg voor de kinderen kan overnemen. Het gaat ons immers in dit artikel alleen om het effect van werken door de moeder op het welzijn van middelbare scholieren en niet om het effect van werken of zorgen door de vader. Uiteraard moeten in verder vervolgonderzoek de mogelijke effecten van genoemde combinaties worden geanalyseerd. Een probleem zal dan wel zijn dat dergelijke combinaties in nationaal-representatieve studies nog niet veel voorkomen.

Op grond van de genoemde onderzoeksliteratuur toetsen we de volgende hypothesen:

1. *Het welzijn van middelbare scholieren in twee-oudergezinnen waarbij de vader fulltime werkt en de moeder ook werkt, is gemiddeld groter dan in twee-oudergezinnen waarbij de vader fulltime werkt en de moeder niet werkt.*

Deze hypothese is gebaseerd op de redenering van Kalmijn (1994): hoe meer hoe beter. Als beide ouders werken, zorgen zij voor een hoger inkomen, voor meer overdracht van cultureel kapitaal en hebben zij hogere verwachtingen van de kinderen. Volgens Kalmijn heeft de status van het beroep van de moeder ook een positief effect. De status van het beroep van zowel vader als moeder wordt bij deze hypothese buiten beschouwing gelaten omdat we in deze hypothese alleen willen toetsen of werken door de moeder op zich effect

heeft op het welzijn van middelbare scholieren.

2. *Het welzijn van middelbare scholieren in twee-oudergezinnen waarbij de vader fulltime werkt en de moeder parttime of helemaal niet werkt, is gemiddeld groter dan dat in twee-oudergezinnen waarbij de vader fulltime werkt en de moeder fulltime werkt.*

Deze hypothese is gebaseerd op het onderzoek van Parcel en Menaghan (1994). In dit Amerikaanse onderzoek moeten de meeste fulltime werkende moeders werken om financieel te overleven. Het gaat hier veelal om banen die slecht worden betaald en niet bijdragen aan de ontwikkeling van de moeder. In deze gevallen levert het beroep van de moeder geen meerwaarde op, zoals in de eerste hypothese wel wordt verondersteld. Aangezien er in het onderzoek van Parcel en Menaghan vaak sprake was van twee fulltime werkende ouders met een slechte baan, kan het voor het welzijn van een kind beter zijn dat er een ouder thuis blijft of parttime werkt. Immers, hoe minder er gewerkt wordt, hoe meer contact met de kinderen er is en hoe meer overdracht van sociaal kapitaal er kan plaatsvinden, hetgeen het welzijn van de kinderen vergroot. De Amerikaanse situatie is echter niet goed te vergelijken met de Nederlandse, omdat door de hoge gezinslonen en de relatief goede sociale voorzieningen in Nederland de meeste vrouwen nog niet snel gedwongen zijn te gaan werken.

3. *Het welzijn van middelbare scholieren in twee-oudergezinnen waarbij de vader fulltime werkt en de moeder een baan heeft met hoge status of de moeder niet werkt is gemiddeld groter dan die in twee-oudergezinnen waarbij de vader fulltime werkt en de moeder een baan heeft met lage of gemiddelde status.*

Deze hypothese is gebaseerd op Dronkers (1987) en Kalmijn (1994). Deze twee onderzoeken laten zien dat de schoolprestaties van kinderen van moeders die niet werken even goed en soms zelfs beter zijn dan die van kinderen met moeders in een beroep met gemiddelde of lage status. Kinderen met moeders in een beroep met een hoge status scoren echter het allerbeste. In dit onderzoek willen we nagaan of hetzelfde geldt voor het welzijn van de kinderen.

Data en methoden

Wij gebruiken in dit artikel de data van het Scholierenonderzoek 1994, dat is uitgevoerd door het Nationaal Instituut voor Budgetvoorlichting (NIBUD) in samenwerking met het SCO-Kohnstamm Instituut, het Sociaal-Cultureel Planbureau en de Stichting Economisch Onderzoek, onder een steekproef van 25.000 middelbare scholieren. In een schriftelijke vragenlijst die op school is afgenomen, werd door de leerlingen een groot aantal vragen beantwoord met betrekking tot school en thuis, inkomsten en uitgaven, tijdsbesteding, studeren, zelfstandig wonen en leven, werken, politieke voorkeur, geloofsovertuiging, gezondheid en welbevinden. Ook alle gegevens over werk en opleiding van de ouders werden door de leerlingen zelf gegeven. Dat deze wijze van informatie verzamelen betrouwbaar is, blijkt uit de methodologische literatuur (zie bijvoorbeeld De Leeuw & Otter, 1995). Van 17.770 leerlingen werden bruikbare enquêtes terugge-

zonden en verwerkt. Dit databestand is tenslotte herwogen op grond van de kenmerken provincie, denominatie van de school en de combinatie schooltype en leerjaar, teneinde de gegevens representatief te maken voor de totale populatie scholieren in het voortgezet onderwijs.

Alle leerlingen die zeiden niet meer thuis te wonen of die in een ander soort leefvorm wonen dan in een twee-oudergezin met de beide natuurlijke ouders zijn uit het analysebestand verwijderd. Dit gebeurt om uit te sluiten dat gevonden effecten veroorzaakt worden door de soort leefvorm in plaats van het beroep van de moeder of het aantal uur dat ze werkt (zie voor het welzijn van kinderen uit eenoudergezinnen: Dronkers, 1996). Middellbare scholieren ouder dan 21 jaar hebben we ook verwijderd. Alleen de gezinnen waarin de vader 40 uur of meer werkt zijn gebruikt in de analyses. Van de vaders in de oorspronkelijke dataset werkten 80,5 procent 40 uur of meer per week. De rest van de vaders was werkloos of werkte minder dan 13 uur per week. Op basis van het aantal uren dat de moeder werkt zijn deze gezinnen in vijf categorieën onderverdeeld, namelijk gezinnen waarin de moeder niet werkt, gezinnen waarin de moeder weinig werkt (1-12 uur), gezinnen waarin de moeder gemiddeld werkt (13-24 uur), gezinnen waarin de moeder veel werkt (25-40 uur) en gezinnen waarin de moeder zeer veel werkt (meer dan 40 uur). Tenslotte hebben wij alleen die leerlingen in de analyse betrokken die in Nederland geboren zijn, die de Nederlandse nationaliteit hebben en die zichzelf tot de Nederlanders rekenen, teneinde mogelijke vertekening van de resultaten door andere culturele tradities (islam, Caribisch gebied) te voorkomen (zie voor effect van werken van allochtone ouders op onderwijskansen van hun kinderen: Diederik & Dronkers, 1996).

Onze keuze van indicatoren voor het welzijn van de middelbare scholieren sluit aan bij die van Dronkers (1996). De indicatoren zijn:

1. Druggebruik. Deze schaal, opgesteld in het kader van de Scholierenonderzoeken, is een optelsom van vier vragen over het gebruik in de afgelopen 12 maanden van kalmerende middelen, softdrugs, bewustzijnsverruimende middelen en harddrugs. De Cronbach's α van deze schaal is niet hoog, maar acceptabel: 0,64.

2. Ziekte. Deze schaal, opgesteld in het kader van de Scholierenonderzoeken, is een optelsom van 9 vragen over het voorkomen van ziekte: hoofdpijn afgelopen maand; keelpijn afgelopen maand; buikpijn afgelopen maand; verkoudte afgelopen maand; misselijk afgelopen maand; slapeloosheid afgelopen maand; thuisgebleven afgelopen maand; bezoek huisarts afgelopen jaar; bezoek medisch specialist afgelopen jaar. De Cronbach's α van deze schaal is eveneens niet hoog maar acceptabel: 0,64.

3. Geweld en misdaad. Deze schaal, opgesteld in het kader van de Scholierenonderzoeken, is een optelsom van 13 vragen over het meemaken van geweld en misdaad de afgelopen 12 maanden: deelgenomen aan serieus vechten op school;

deelgenomen aan serieus vechten buiten school; iemand zodanig geslagen dat hij/zij verbonden moest worden of naar een dokter moest; zelf fiets gepikt; zelf winkeldiefstal gepleegd; zelf iets gestolen onder 50 gulden; zelf iets gestolen boven 50 gulden; opzettelijk iets op school vernield; opzettelijk iets op straat vernield; eigen fiets gepikt; iets van je op school gestolen; zelf zo geslagen of verwond dat je naar de dokter moest of verbonden moest worden; met politie in aanraking geweest omdat je iets gedaan had. De Cronbach's α van deze schaal is bevredigend: 0,76.

4. Psychisch welzijn. Deze schaal is een optelsom van 31 vragen waarin de leerling moest aangeven of een bepaalde uitspraak over haar of zijn psychisch welzijn op haar of hem van toepassing is. Deze schaal is ontwikkeld door Kienhorst (1988) en is opgebouwd uit items uit zes subschalen (Self-rating Depression Scale, Depression Adjective Check List, Hopelessness-scale, Selfesteem-scale, Family scale, Rational Behavior Inventory). De Cronbach's α van deze schaal is bevredigend: 0,79.

5. Schoolprestaties vergeleken met klas. De vraag loopt van slecht (1) tot goed (4).

6. Aantal keer spijbelen vorige maand.

7. Aan suicide gedacht laatste jaar. De vraag loopt van nooit (1) tot heel vaak (5).

De zeven beroepsgroepen van de moeder, die we onderscheiden, zijn: arbeidster (bouwvak, fabriek, haven, enz.); lager personeel; middelbaar personeel; hoger personeel; zelfstandige met eigen bedrijf; vrij beroep (advocate, (tand)arts, enzovoort); landbouwster/tuinierster. Geen betaald beroep is hierbij de referentiecategorie.

De volgende achtergrondkenmerken van ouders en leerlingen worden in de analyse als controlevariabelen gebruikt:

1. Hoogste opleiding moeder (acht categorieën lopend van lager onderwijs (1) tot universiteit (8))

2. Hoogste opleiding vader (idem)

3. Beroepsgroep vader (indeling analoog aan die van moeder)

4. Leeftijd leerling

5. Geslacht leerling

6. Schooltype waarop de leerling zit (vijf categorieën lopend van VBO (1) tot VWO (5))

7. Urbanisatiegraad woongemeente (van groot (1) tot klein (5))

8. Betekenis die het geloof voor de leerling heeft (van veel (1) tot niets (4))

Resultaten

In deze paragraaf worden de resultaten van de analyses besproken die op grond van het voorgaande uitgevoerd zijn.

Tabel 1 laat zien dat de verschillen tussen de categorieën werkende moeders en het welzijn van hun kinderen zeer gering zijn. Wel blijkt dat de kinderen van moeders die (zeer) veel werken op een groot aantal indicatoren het hoogste sco-

Tabel 1: De gemiddelde scores van de middelbare scholieren op de 7 welzijnsindicatoren voor de vijf categorieën gezinnen, uitgesplitst naar het aantal uren dat moeder werkt.

	<i>Drugs</i>	<i>Ziekte</i>	<i>Geweld</i>	<i>Psych.</i>	<i>School</i>	<i>Spijbel</i>	<i>Suicide</i>	<i>N</i>
moeder werkt niet	4.2	16.6	3.5	55.5	3.1	0.8	1.3	1317
moeder werkt weinig	4.2	17.2	3.1	55.5	3.1	0.8	1.3	1112
moeder werkt gemiddeld	4.3	17.0	3.3	55.9	3.0	1.0	1.3	1688
moeder werkt veel	4.4	17.0	3.9	55.8	3.0	1.1	1.3	1497
moeder werkt zeer veel	4.3	16.9	3.9	55.3	3.0	1.3	1.4	572
gem. tot. populatie	4.3	16.9	3.3	55.7	3.0	1.0	1.3	
stand.dev. tot. populatie	0.8	19.2	13.3	4.2	0.8	2.8	0.7	
N	7234	6878	7123	6829	7800	7322	7435	7867

Tabel 2: De gemiddelde scores van de middelbare scholieren op de 7 welzijnsindicatoren voor de zeven categorieën gezinnen, opgesplitst naar de beroepsgroep waarin de moeder werkzaam is.

	<i>Drugs</i>	<i>Ziekte</i>	<i>Geweld</i>	<i>Psych.</i>	<i>School</i>	<i>Spijbel</i>	<i>Suicide</i>	<i>N</i>
moeder werkt niet	4.2	16.6	3.5	55.5	3.1	0.8	1.3	1317
arbeidster	4.3	17.1	3.4	54.7	3.0	0.8	1.4	207
lager personeel	4.3	17.3	3.1	54.8	3.0	1.0	1.4	813
middelbaar pers.	4.3	16.8	3.3	55.4	3.0	1.1	1.3	1609
hoger personeel	4.4	16.8	4.0	55.2	3.1	1.4	1.3	381
eigen bedrijf	4.4	19.2	3.4	55.2	2.9	1.5	1.4	613
vrij beroep	4.3	17.2	3.5	55.1	3.0	1.0	1.3	164
landbouwster	4.2	11.2	5.8	55.9	3.0	0.9	1.2	164
N	3610	3467	3485	3452	3916	3496	3824	3951

ren. Zo komen deze kinderen iets vaker in aanraking met geweld, zijn ze er naar eigen zeggen psychisch het slechtst aan toe, beoordelen ze hun eigen schoolprestaties iets minder, spijbelen ze iets meer en overwegen ze het vaakst zelfmoord. Deze uitkomsten zijn echter nog niet gecontroleerd voor achtergrondkenmerken.

Uit tabel 2 blijkt dat kinderen van moeders die arbeidster of landbouwer zijn, of een eigen bedrijf hebben, vaak de hoogste of laagste scores op de indicatoren behalen. Hoewel door de beschikbare grove indeling het niet goed mogelijk is de verschillende beroepsgroepen precies in te delen op de gebruikelijke statusladders, lijkt het erop dat de kinderen van moeders die landbouwster zijn het meeste welzijn ervaren. Het beroep landbouwer heeft in Nederland echter niet de hoogste status, het behoort eerder tot de middengroepen. Het minste (psychisch) welzijn wordt ervaren door kinderen waarvan de moeder arbeidster is of tot het lager personeel behoort. Deze beroepsgroepen hebben in Nederland wel een lage status. Maar ook deze uitkomsten zijn nog niet gecontroleerd voor de achtergrondverschillen.

In tabel 3 worden de verschillen uit tabel 1 en tabel 2 getoetst op hun significantie. In de regressie-analyse is 'moeder werkt niet' als referentiecategorie genomen. De missende waarden zijn 'pairwise' verwijderd. In de regressie-analyse zijn de variabelen in een vaste volgorde opgenomen.

In de eerste stap zijn de vier groepen, onderscheiden naar

aantal uren werk door de moeder, in de analyse opgenomen. Hierdoor wordt het mogelijk eventuele effecten, die toegevoegd kunnen worden aan de hoeveelheid uren die moeder werkt, te onderkennen en deze te vergelijken met eerder genoemd onderzoek.

In de tweede stap worden de beroepsgroepen stapsgewijs aan de vergelijking uit de eerste stap toegevoegd. Door deze onderling te vergelijken is na te gaan of bepaalde beroepsgroepen, onafhankelijk van het aantal uren dat er gewerkt wordt, zorgen voor positieve of negatieve effecten op het welzijn van de kinderen.

In de derde stap controleren we voor mogelijke verschillen in achtergrondkenmerken tussen leerlingen door stapsgewijs de controlevariabelen in de regressie-vergelijking op te nemen. Daarmee voorkomen wij mogelijke schijnverbanden tussen uren werk en beroepsgroepen enerzijds, en samenhang tussen welzijn van leerlingen en achtergrondkenmerken van ouders en leerlingen anderzijds.

In de vierde stap zijn er interactie-variabelen toegevoegd. Deze interactie-variabelen bestaan uit (beroep moeder*aantal uren dat ze werkt). Hierdoor kunnen we controleren voor het effect van bepaalde combinaties die zorgen voor meer/minder effect dan het beroep of het aantal uren werk afzonderlijk.

In tabel 3 zijn alleen de significante effecten weergegeven, die horen bij de uitkomsten van de vierde stap. Het eerste

Tabel 3: De significante (5% niveau) ongestandaardiseerde parameters van de verschillende categorieën gezinnen, ingedeeld naar het aantal uren dat de moeder werkt en naar de beroepsgroep waarin moeder werkzaam is, gecontroleerd voor de achtergrondkenmerken van ouders en leerlingen. Moeder werkt niet is de referentiecategorie.

	<i>Drugs</i>	<i>Ziekte</i>	<i>Geweld</i>	<i>Psych.</i>	<i>School</i>	<i>Spijbel</i>	<i>Suicide</i>
moeder werkt weinig	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.
moeder werkt gemiddeld	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.
moeder werkt veel	0.08	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.
moeder werkt zeer veel	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.
moeder arbeidster	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.
moeder lager personeel	n.s.	n.s.	n.s.	-0.36	n.s.	n.s.	n.s.
moeder middelbaar pers.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	0.27	n.s.
moeder hoger personeel	-0.26	n.s.	n.s.	n.s.	0.34	0.45	n.s.
moeder eigen bedrijf	0.09	2.76	n.s.	n.s.	n.s.	0.46	0.14
moeder vrij beroep	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.
moeder landbouwster	n.s.	-4.75	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.
opleiding moeder	n.s.	-0.25	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.
opleiding vader	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.
leeftijd scholier	0.04	-0.36	-0.24	0.20	-0.02	0.33	n.s.
geslacht scholier	-0.10	9.21	-3.03	0.95	-0.02	-0.20	0.07
urbanisatiegraad	n.s.	-0.41	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.
betekenis geloof	0.06	n.s.	0.66	n.s.	-0.05	n.s.	0.03
schooltype	-0.57	-0.41	0.31	0.02	-0.09	-0.03	-4.73
vader arbeider	n.s.	n.s.	n.s.	0.29	n.s.	n.s.	n.s.
vader lager personeel	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.
vader middelbaar pers.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.
vader hoger personeel	n.s.	2.22	n.s.	n.s.	n.s.	0.25	n.s.
vader eigen bedrijf	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	0.30	n.s.
vader vrij beroep	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	0.65	n.s.
vader landbouwer	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.
(ma arbeidster*uren)	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.
(ma lager pers.*uren)	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	0.01	0.02
(ma midd. pers.*uren)	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.
(ma hoger pers.*uren)	0.01	n.s.	n.s.	n.s.	-0.01	n.s.	n.s.
(ma eigen bedrijf*uren)	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	-0.001	n.s.	n.s.
(ma vrij beroep*uren)	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.
(ma landbouwster*uren)	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.
Adj. R2	0.02	0.06	0.02	0.03	0.01	0.06	0.01

deel geeft de effecten van de hoeveelheid werktijd op het welzijn, gecontroleerd voor de overige kenmerken. Het tweede deel geeft de effecten van de verschillende beroepsgroepen, het derde deel van de achtergrondkenmerken en het vierde deel van de combinatie van beroepsgroep en aantal gewerkte uren.

Het eerste dat opvalt in tabel 3 is dat de scores op de verschillende indicatoren vaker worden beïnvloed door achtergrondkenmerken van de leerling dan door kenmerken van moeders beroep. Vooral leeftijd en geslacht hebben grote significante effecten op de welzijnsindicatoren. Vrouwelijke middelbare scholieren gebruiken minder vaak drugs, zijn

vaker ziek, komen minder in contact met geweld of misdaad, hebben een lager psychisch welzijn, oordelen negatiever over hun eigen schoolprestaties, spijbelen minder en denken vaker aan zelfmoord. Daarnaast leveren schooltype en de betekenis van het geloof veel significante bijdragen aan het welzijn van de leerling. Hoe hoger het gevolgde onderwijsniveau, des te minder drugs worden er gebruikt, des te minder vaak is men ziek, des te vaker komt men in contact met geweld of misdaad, des te hoger is het psychisch welzijn, des te negatiever oordeelt men over eigen schoolprestaties, des te minder vaak spijbelt men of denkt men aan zelfmoord. Dit relatief grote belang van achtergrondkenmerken voor het

welzijn van middelbare scholieren betekent dat het werken van de moeder bij lange na niet de belangrijkste factor is voor het welzijn van middelbare scholieren.

Aan de hand van de gecontroleerde effecten uit tabel 3 kunnen wij nu de drie hypothesen toetsen.

Hypothese 1 (Het welzijn van middelbare scholieren in twee-oudergezinnen waarbij de vader fulltime werkt en de moeder ook werkt, is gemiddeld groter dan dat in twee-oudergezinnen waarbij de vader fulltime werkt en de moeder niet werkt) wordt op grond van het eerste deel van tabel 3 verworpen. Als de moeder werkt, ongeacht het aantal uren, levert dat geen enkel significant verschil op in vergelijking met moeders die niet werken op de indicatoren ziekte, geweld, psychisch welzijn, beoordeling eigen schoolprestaties, aantal keren spijbelen en het aantal keren zelfmoord overwegen. Het welzijn van kinderen van werkende moeders is, gemeten aan deze indicatoren, dus gelijk aan dat van kinderen met niet-werkende moeders. Op deze uitkomst bestaan twee uitzonderingen, die eerder in strijd zijn met hypothese 1 dan dat zij deze bevestigen. Ten eerste laat het eerste deel van tabel 3 zien dat het druggebruik van scholieren met moeders die veel werken hoger is dan dat van andere scholieren. Ten tweede laat het vierde deel van tabel 3 wel enige significante effecten zien van aantal gewerkte uren, in combinatie met beroepsgroep. Zo spijbelen leerlingen vaker en denken zij vaker aan zelfmoord als de moeder veel uren maakt als lager personeel. Ook bij kinderen van moeders die veel uren maken als hoger personeel zien wij een hoger drugsgebruik en een lager oordeel over eigen schoolprestaties.

Samenvattend: de eerste hypothese moet geheel verworpen worden. Als er al van significante effecten sprake is, lijken die erop te wijzen dat heel veel uren buitenshuiswerken door moeder in het nadeel van scholieren kan uitpakken, maar niet het werken door moeder als zodanig.

Hypothese 2 (Het welzijn van middelbare scholieren in twee-oudergezinnen waarbij de vader fulltime werkt en de moeder parttime of helemaal niet werkt is gemiddeld groter dan dat in twee-oudergezinnen waarbij de vader fulltime werkt en de moeder fulltime of meer werkt) wordt door deze uitzonderingen eerder bevestigd dan verworpen. Het aantal significante effecten is echter zeer gering, waardoor zeker niet gezegd mag worden dat deze tweede hypothese voor de volle breedte opgaat.

Hypothese 3 (Het welzijn van middelbare scholieren in twee-oudergezinnen waarbij de vader fulltime werkt en de moeder een baan heeft met hoge status of niet werkt is gemiddeld groter dan dat in twee-oudergezinnen waarbij de vader fulltime werkt en de moeder een baan heeft met lage of gemiddelde status) gaat in zijn algemeenheid niet op. Uit de regressie-analyse (tweede deel tabel 3) blijkt dat vier beroepsgroepen geen of slechts één significant positief of negatief effect hebben op de welzijnsindicatoren. Het gaat

hier om de beroepsgroepen arbeidster, middelbaar personeel, vrij beroep en landbouwster. Bij leerlingen met moeders uit deze beroepsgroepen is het welzijn even hoog/laag als van kinderen van wie de moeder thuis is. Alleen als de moeder veel werkt als lager personeel zijn er twee negatieve effecten. Haar kinderen spijbelen meer en hebben vaker zelfmoordgedachten (vierde deel tabel 3). Er zijn echter ook significante effecten in het tweede deel van tabel 3 te zien. Kinderen van wie de moeder een eigen bedrijf heeft gebruiken meer drugs, zijn vaker ziek, spijbelen vaker en hebben vaker zelfmoordgedachten. Hieruit kunnen we opmaken dat deze kinderen minder welzijn ervaren dan kinderen in vergelijkbare situatie en met vergelijkbare kenmerken van wie de moeder geen betaalde arbeid verricht. Kinderen van wie de moeder tot het 'hoger personeel' behoort gebruiken minder drugs en doen het op school beter. Hieruit kunnen we opmaken dat deze kinderen meer welzijn ervaren dan kinderen in vergelijkbare situatie en met vergelijkbare kenmerken van wie de moeder geen betaalde arbeid verricht. Maar kinderen van wie de moeder tot het hoger personeel behoort spijbelen weer meer dan andere vergelijkbare leerlingen.

Er zijn dus wel samenhangen tussen beroepsgroep van de moeder en het welzijn van middelbare scholieren, maar deze bevestiging niet de derde hypothese. Met name het ontbreken van positieve effecten van de beroepsgroep 'vrij beroep', de negatieve effecten van de beroepsgroep 'eigen bedrijf' en de positieve effecten van de beroepsgroep 'landbouwster' weerleggen de derde hypothese.

De resultaten uit tabel 3 geven de mogelijkheid om de effecten van vaders beroepsgroep op het welzijn van middelbare scholieren te vergelijken met die van moeders beroepsgroep. Het beroep van de vaders heeft nog minder effect op het welzijn van middelbare scholieren dan het beroep van de moeders. Alleen de beroepsgroep 'vader hoger personeel' heeft meer dan één significant effect op het welzijn van hun kinderen: ze zijn vaker ziek en ze spijbelen meer. Spijbelen komt ook meer voor bij middelbare scholieren van wie de vader een vrij beroep uitoefent of een eigen bedrijf heeft. Een verklaring voor dit geringe effect van vaders beroep in vergelijking met dat van de moeder is dat het hier gaat om fulltime werkende vaders, die zich waarschijnlijk weinig direct met het dagelijks welzijn van hun kinderen bemoeien.

Discussie

De discussie over het wel of niet werken van moeders met het oog op het welzijn van kinderen blijkt achterhaald te zijn. Ten eerste maakt het voor het welzijn van de middelbare scholieren niet uit of de moeder werkt. Ten tweede maakt het meestal niet uit hoeveel uur zij werkt. Er zijn wel bepaalde combinaties van beroep en een omvangrijke werkweek die zorgen voor kleine maar significante negatieve effecten ten aanzien van het welzijn van de kinderen. Op dit punt vinden wij aansluiting bij het onderzoek van Parcel en Menaghan, die ook interactie-effecten aantoonde.

Een verschuiving van de discussie naar de vraag welk beroep moeder uitoefent is wenselijk, aangezien er tussen sommige beroepsgroepen wel verschillende effecten bestaan, vergeleken met niet-werkende moeders, ten aanzien van het welzijn van de kinderen. Op dit punt komen de resultaten van dit onderzoek gedeeltelijk overeen met de resultaten die Kalmijn in de Verenigde Staten vond. Kalmijn vond een positief verband tussen de status van het beroep van de moeder en de schoolloopbaan van haar kinderen. Uit ons onderzoek blijkt ook dat verschillende soorten beroepen verschillende effecten op het welzijn van de kinderen kunnen hebben. Kalmijn vond ook een positieve relatie tussen het aantal uren werken van de moeder en de schoolloopbaan van de kinderen. Uit ons onderzoek blijkt juist dat er geen relatie bestaat tussen het aantal uren dat moeder werkt en het welzijn (waaronder ook schoolprestaties vallen) dat de scholieren ervaren. Waarschijnlijk moet dit verschil in uitkomsten verklaard worden door het verschil tussen de Nederlandse en Amerikaanse situatie.

Terugkomend op de in de inleiding geschetste strijd tussen conventionelen en feministen kan geconcludeerd worden dat beide partijen de in dit artikel gepresenteerde onderzoeksresultaten in hun voordeel kunnen uitleggen. Wellicht verklaart dit waarom dat debat in het verleden soms zo weinig vruchtbaar is geweest.

Ten slotte zou het interessant zijn dit onderzoek te herhalen voor de vaders. Zoals wij lieten zien heeft het beroep van de fulltime werkende vaders nog minder effect op het welzijn van hun kinderen dan het beroep van de meestal parttime werkende moeder. In een volgend onderzoek zou een nader onderscheid gemaakt moeten worden tussen part- en fulltime werkende vaders, teneinde na te gaan of het beroep en de omvang van de werkweek van vaders effect hebben op het welzijn van hun kinderen. Indien dit het geval zou zijn, zou dit een ondersteuning zijn voor een betere verdeling van werk en zorg in Nederlandse gezinnen.

Literatuur

- Diederien, H. M. N. & J. Dronkers (1996). Achterblijven, inhalen of voorbijstreven? De verbetering van de onderwijskansen van kinderen van migranten gedurende de jaren tachtig in vergelijking met die van autochtone kinderen. *Migrantenstudies*, 12, 118-135.
- Dronkers, J. (1987). Een empirisch onderzoek naar de effecten van betaalde beroepsarbeid door vrouwen op de schoolloopbaan van hun kinderen. *Pedagogische Studiën*, 64, 277-284.
- Dronkers, J. (1992). De betekenis van het beroep van werkende moeders voor de ongelijkheid in de samenleving. *Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken*, 8, 145-156.
- Dronkers, J. (1996). Het effect van ouderlijke ruzie en echtscheiding op het welzijn van middelbare scholieren. *Comenius*, 16, 131-147.
- Dronkers, J. & W.C. Ultee (1995). *Verschuivende ongelijkheid in Nederland: Sociale gelaagdheid en mobiliteit*. Assen: Van Gorcum.
- Erikson, R. & J.H. Goldthorpe (1992). *The constant flux. A study of class mobility in industrial societies*. Oxford: Clarendon Press.
- Kalmijn, M. (1994). Mother's occupational status and children's schooling. *American Sociological Review*, 59, 257-275.
- Kienhorst, C. W. M. (1988). *Suïcidaal gedrag bij jongeren. Onderzoek naar omvang en kenmerken*. Utrecht: Elinkwijk.
- Leeuw, E. D. de & M.E. Otter (1995). The reliability of children's responses on questionnaire items; questions effects in children questionnaire data. In J. J. Hox, B. F. van der Meulen, J. M. A. M. Janssens, J. J. F. ter Laak & L. W. C. Tavecchio (Eds.), *Advances in family research* (pp. 251-259). Amsterdam: Thesis Publishers.
- Lippe, T. van der, M. van Dam & H. Ganzeboom (1995). De tweede sekse in het stratificatie-onderzoek. De invloed van de moeder op de kinderen naast die van de vader. *Mens en Maatschappij*, 70, 41-53.
- Parcel, T. & E.G. Menaghan (1994). *Parents' jobs and children's lives*. New York: Aldine de Gruyter.
- Schrasser, M.J. (1990). *Moeders op de arbeidsmarkt: 'n empirische bijdrage aan een discussie. Een onderzoek naar de effecten van betaalde beroepsarbeid door vrouwen op de school- en beroepsloopbaan van hun kinderen*. Paper voor het congres Vrouwen/Mannen, Sociaal-Wetenschappelijke Studiedagen 1990. Katholieke Universiteit Brabant.

Noot

1. Een eerdere versie van dit artikel werd als paper gepresenteerd op de Onderwijsresearchdagen 1996 te Tilburg. Een Engelse versie van dit artikel is gepresenteerd op de European Conference on Educational Research, 25-28 september 1996 in Sevilla (Spanje). De redactie bedankt Trudie Knijn voor haar redactionele ondersteuning.